

ספרו החדש של אהרון מגד הוא בעל כותרת, אשר משמעותה מתפרשת לנו רק לאחר קריאה ועיון. שמו של הספר "החי על המת"¹, ושם זה כמה משמעויות לו. יונה רבינוביץ², המכונה יונס, התחייב לכתוב ספר על חייו של אברהם דוידוב. הסופר החי כותב, איפוא, על הגיבור המת. יתרה מכך, פרנסתו של יונס מצוייה לו מכוח עבודה זו שנתחייב לעשותה. הוא חי ומתפרנס מהילת הזוהר של המת הגדול. ואין הדברים אמורים ביונס בלבד. כך אומר אפרים אוורבוך, אחד המעטים שהסופר שופטם לחיוב ולא לשלילה: – הארץ נעשית ארץ של טפילים. הכל מתעשרים ולא מעבודה. עושים הון מן האדמה שבחורים תמימים שפכו עליה את דמם. צוברים רכוש משילומים, משגשים על אפרם של נשרפים. חיים על מתים! המדינה כולה! – כותרת הספר, אם כן, אינה סתמית, אלא ביקורתית. החיים על חשבון המתים אינם מוסריים. כפי שמתברר ליונס בהמשך הדברים, חיים אלה אף אינם אפשריים.

"החי על המת" הוא סיפור על ספר שלא נכתב, ושלא ייכתב לעולם. יונס התחייב לכתוב ספר ביוגרפי על דוידוב, והוא מספר כיצד לא הצליח לכתוב את הספר. ככל שהוא מרבה לאסוף פרטים על חייו ומעלליו של אברהם דוידוב, הוא הולך ומתרחק ממטרתו. כל פרט נוסף אינו אלא מבהיר לו, כי הוא אינו האדם שנועד להקים את אברהם דוידוב המת לתחיה – כלומר, להנציה אותו בכתיבה. באופן פאראדוכסלי, הרי אם יונס היה אי-פעם מסוגל לכתוב על חייו של דוידוב, הוא איבד כושר זה ברגע שהוטלה עליו המשימה הרשמית. כי המשימה הרשמית הביאה אתה הכנסה חודשית קבועה, והכנסה זו מטה את חייו של יונס לאפיק חדש, אפיק הפונה לכיוון שונה לחלוטין מן המטרות שדוידוב עצמו הציב לו בחייו. דמותו של המת מאפילה על יונס; הוא חש במחדלו האישי. אמנם גם לפני שנמצאה לו ליונס פרנסתו מדוידוב המת, חייו היו חיי טפיל: אשתו אהובה, גננת במקצוע, עבדה ופרנסה אותו, כדי שיוכל כל כולו להתמסר לכתיבה. ואכן כתב יונס במשך שתי שנות נישואיו עם אהובה פרק אחד של ספר, פרק שלא הצליח ליצור לו המשך נאות. החוזה עם המוציא לאור המעוניין בספר על חייו דוידוב פותח בפני יונס אפשרויות חדשות. לתקופה מסויימת הוא משוחרר מדאגות כספיות – והוא מתגרש מאהובה שמסירותה ואהבתה הם לו לטורח.

הספר בנוי שני מעגלים: מעגל חייו של דוידוב, ומעגל חייו של יונס. בין שתי פרשות אלה קיימת הקבלה שבניגוד. יונס אמנם חי על המת. אולם בסופו של דבר ידו של המת על העליונה. לא זו בלבד שיונס אינו מצליח לכתוב את הספר, והוא מועמד למשפט בשל הפרת החוזה, אלא שמבחינה אישית עליו להודות בכישלון – בעליונותו של דוידוב עליו.

מבחינה סטרוקטורלית ומבחינה תכנית עמדו כאן שני קשיים גדולים בפני אהרון מגד. שילוב שתי פרשיות שונות בזמן ושונות בעלילה, חייו של יונס וחייו של דוידוב, מהווה בעיה סטרוקטורלית. הטכניקה של סיפור בתוך סיפור בספרים שונים מקבלת גוון מלאכותי. הסופר הצליח להתגבר על מכשול זה, ולהפוך את סיפורם של דוידוב ויונס לאחדות אורגנית אחת; יש כאן הארה מיוחדת של העבר, מתוך אספקלריה של ההווה. הבעיה השניה, התכנית, מסובכת עוד יותר. הסכנה היא בהגזמה שבניגודים, בציור שחור-לבן. וכאן יש להתעכב על אחת הנקודות המעניינות ביותר שבספר: דוידוב אינו טלית שכולה תכלת. בקטעי הזכרונות השונים והעדויות של אנשים שהכירוהו בחייו, אנו נתקלים פה ושם ברצון לטשטש אי-אילו ארועים שאולי אינם לכבוד כל כך לגיבור האומה... השלילה ההרסנית ביותר באה במפתיע, בדברי אלמנתו של אברשה דוידוב. כל ימיו היה אברשה מתנדב למשימות ממשיות שונות, למען הכלל. הוא היה התגשמותה של האידיאה החלוצית. מעולם לא דאג לעצמו ולביתו, אלא לאחרים, לאומה. הזניח את האינטרסים הפרטיים שלו, את נטיותיו הטבעיות, את כשרונותיו. בכל מקום שם היו קשיים, הופיע. בכל מפעל חלוצי השתתף. בכל הכינוסים נראה. בשולי הדברים מבליעים המספרים כמה עסקי נשים, ואינם מפרטים כדי לא לקלקל את הרושם. צפורה, אשתו של דוידוב, מגיבה בבוז על סיפורי ההתנדבות והחלוציות. דבריה הם קשים ומרים:

" – אברשה נסע לירושלים לעזור בהגנה מפני שאצלנו היה שקט אז? אבל זהו שקר! הוא נסע מפני שלא רצה להיות בבית! אף פעם לא רצה להיות בבית! כל חייו! לים-המלח, לנגב, לקפריסין – רק לא בבית! אפילו למאסר, ולא בבית! --- האם ייתכן שאדם יאהב את כל עם ישראל, את כל האנושות, ולא יאהב את משפחתו? --- על אברשה יש הרבה אגדות. את האמת אני יודעת. --- אברשה שייך לעם, כמו שאומרים. בשבילי הוא מת מזמן. העם אהב אותו ואתה צריך לכתוב רק טובות. אני בין כה וכה לא אקרא מה שתכתוב."

ההקרבה האישית המלאה למען האידיאל מקבלת גוון בלתי צפוי כאשר מזכירים לנו את קרבנותיה של אותה הקרבה – דווקא האנשים הקרובים ביותר ל"גיבור האומה". אם היה לפנינו רומאן מתח, היתה דמותו של דוידוב מתנפצת לרסיסים, ועלינו היה ללקט את השברים ולצרפם לתמונה חדשה לגמרי. זוהי הדרך הקלה והסופר לא בחר בה. אותו דוידוב, שיונס חייב לכתוב את תולדות חייו, אינו משתנה בשבילנו באמת עם וידויה של אשתו. הוא עוד מוסיף כוח וחיות, בשל הפגמים שבו – שעה שיונס, וחוג הבוהימה, אנשי ההווה, אינם מצליחים לחרוג מרפיונם וחוסר-המעש שלהם למרות חטאיהם הרבים. למעשה, מושמעת ביקורת קיצונית על דוידוב ומעלליו שלוש פעמים, מפי שלושה אנשים שונים. אולם אף אחת מן ההטחות הללו כלפי המת אינה מצליחה לערער את יתרונו הגדול של המת על החיים כיום. הביקורת הנוקבת ביותר היא הביקורת שכבר הבאנו אותה – דברי צפורה, אשתו של דוידוב. במקום אחר מתפרץ יונס השיכור נגד זכרון האיש שעם דמותו הוא אינו מסוגל להתמודד:

"מי היה דוידוב, מי? הוא היה העדיף הגדול ביותר שידעה הארץ הזאת מאז נבנתה מחדש! הוא היה צדיק, כן, צדיק גדול! אבל האם יש עריצות נוראה יותר בעולם מעריצותם של צדיקים? במחיצת רשעים בני-אדם נידונים לסבל, לעינויים, לטירור, אבל במחיצת צדיקים – אינם יכולים להתקיים בכלל! או הוא – או אנחנו, חברים! עצם קיומו – חי או מת! – הוא שאיננו מניח לנו לחיות בשקט! ---"

יונס, כאמור, היה שיכור בהשמיעו מילים אלה. הוא לא היה אחראי למעשיו. ואכן, יש בדיבורים אלה רק חצי אמת. מי כיונס יודע, כי דוידוב לא היה צדיק גמור. כוח החיים העצום של דוידוב, בניגוד לאנמיה של ההווה, הוא הוא המפריע ליונס – ולא מידת הצדיקות המופרזת. נקודת ראות נוספת היא הציוניות והניהיליזם של המשורר נקדימון, מי שקובע את הטון בחוג בוהמי מסויים. וכך אומר נקדימון:

"בעצם מי היה דוידוב? – אדם רגיל שידע לעבוד טוב, ומכאן לכאן הרג כמה ערבים. בכל מקום בעולם אדם כזה נולד, חי, מת ונקבר. פעם בשנה עולה אשתו על הקבר ומניחה עליו זר פרחים, בלווית בעלה השני. פה עושים ממנו גיבור."

מכיוון שנקדימון בדרך-כלל משמיע את דבריו יותר למען הרושם מאשר למען האמת, יש להניח שאף עלינו לקבל את השקפותיו מתוך הסתייגות. לנקדימון

ולחבריו חסרה האמונה בערכים, על כן לא יכולה להיות להם הבנה לגבי תפישת העולם שדוידוב מייצג אותה.

בסיכומו של דבר, איך החי חי על המת. כוחם של המתים גובר על החיים, העבר חזק מן ההווה.

בספר "החי על המת" פונה אהרון מגד לכיוון חדש. ספרו הקודם, "הבריחה", היה מעין המשך ל"מקרה הכסיל"⁽²⁾. דמות הגיבור בספרים הללו (או אם נשתמש במינוח מודרני – דמות האנטי-גיבור) היתה זהה כמעט. קווים מדמות זו בלטו כבר בשלומיק שב"חדוה ואני"⁽³⁾. היה דמיון רב גם בין דמויות הנשים הקרות והרחוקות. בספר שלפנינו גלריה חדשה של דמויות, בחלקן, ללא ספק, שאובות מן המציאות. הביקורת החברתית, שהיתה מצויה בספרים הקודמים, לובשת כאן אספקט ישיר ומעודכן יותר. ריבוי פנים ומציאת דרכים חדשות הם עדות נאמנה לכוחו של סופר.

פברואר, 1965.

הערות להחיים והמתים

1. החי על המת, מאת אהרון מגד, ספריה לעם בהוצאת עם עובד, ת"א, 1965.
2. מקרה הכסיל, מאת אהרון מגד, הוצאת הקיבוץ המאוחד, ת"א, 1959.
3. חדוה ואני, מאת אהרון מגד, 1954.